"חוק האברכים". ששת ימים תעבוד?

שמואל שטח

בימים הקרובים ידרשו נבחרנו לקבל החלטות שונות סביב סוגיית לימוד תורה של אברכים חרדים שאינם עובדים.

מכיוון שהנושא מוצג כמאבק על רקע דתי, ראוי לסקור שוב בקצרה ומתוך כבוד לתורה ולחכמיה, שהבקשה למימון כה נרחב של לימוד תורה על חשבון הכלל, אין יסודה ביהדות.

מאז קבלת התורה ברור כי האדם מחוייב לעבוד ולהתפרנס מיגיע כפיו. תפיסה זו המשיכה בכל התקופות השונות ונפסק להלכה ש"חייב אדם ללמד את בנו אומנות"[1], קרי להתפרנס בכוחות עצמו. אף כי היו דעות אחרות[2], הן לא התקבלו להלכה ונשארו בדעת מיעוט ברורה.

הצורך להתפרנס נפסק במפורש בהלכה כפי שכותב השולחן ערוך: "אח"כ (אחרי התפילה) ילך לעסקיו שכל תורה שאין עימה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון..."[3].

הרמב"ם, גם הוא מגדולי הפוסקים שעבד למחייתו כרופא, התבטא לפניו[4] באופן חריף יותר ופסק בהתאם לדברי החכמים שכל מי שחושב להתפרנס מן הצדקה בזכות לימוד התורה שלו, הרי שחילל את השם ובזה את התורה ועוד.

רובם המוחלט של פוסקי הדורות הסכימו לדעות אלו, אם כי לדעת חלק מהם, ניתן לפרנס בודדי בודדים למען לימוד התורה. אלו שתמכו בכך התכוונו ל"יחידים"[5] בלבד.

כל אמירה או מדרש אחר[6] המציג מצב בו אנשים למדו יומם ולילה ולא עבדו, לא בא אלא להפליג בחשיבות לימוד התורה ובתמיכה כלכלית במוסדותיו. המדרשים לא התקיימו כמציאות ולא נפסקו להלכה אלא באו לבטא רעיון חשוב שכולנו מסכימים לו.

בהתאם לכך, משך אלפי שנים, התפרנסו מרבית חכמי ישראל מיגיע כפיהם. ניתן להביא דוגמאות רבות לעיסוקיהם של החכמים אשר הקדישו את חייהם לתורה אך בנו זאת יחד עם עבודתם הרגילה.

גם בתקופת השיא והפריחה של הישיבות באירופה לפני השואה, או בשיא ימי הישוב הישן בירושלים, נתמכו ע"י הקהילות כמה מאות אנשים בלבד. בחלק גדול מן המקרים, גם תמיכה זו הייתה זמנית וניתנה לתקופת זמן מצומצמת.

התופעה הנהוגה כיום בה ציבור המונה עשרות אלפי אנשים אינו מתפרנס בכוחות עצמו, היא תופעה שאין לה אח ורע בהיסטוריה היהודית וגם לא בחברה החרדית החיה כיום בחו"ל. תחילתה בא רק בעשרות השנים האחרונות שלאחר קום המדינה.

נראה כי הובילו לכך מספר מניעים מרכזיים כמו הרצון לשקם את העולם הישיבות לאחר השואה, התלות של אי פרנסה באי שירות צבאי, אי נתינת הכשרה מקצועית בחינוך החרדי, תשלומים שונים או פטורים אשר הופכים את היציאה לעבודה כבלתי משתלמת וסיבות פנים סוציולוגיות שונות.

חשוב להדגיש כי לאחרונה החלה מגמה ברוכה של יציאת האוכלוסייה החרדית לעבודה ואותה ראוי לחזקה עד מאוד. עידוד זה יבוא הן ע"י נתינת תמריצים והן ע"י הורדה הדרגתית של ההטבות הניתנות לאלו אשר אינם עובדים. כך, דווקא ע"י חזרה למצב הרגיל של לומדי התורה מזה דורי דורות, תחזור עטרה ליושנה ויתעלה כבודם של תלמידי החכמים, יחידי הסגולה.

שמואל שטח, מנכ"ל נאמני תורה ועבודה

1. תלמוד בבלי קידושין כ"ט. 2. כגון רבי נהוראי: "מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה". קידושין פ"ב. או כמו רבי שמעון בר יוחאי, ברכות ל"ה. 3. שו"ע או"ח, קנ"וא'. 4. הלכות תלמוד תורה, פרק ג' הלכה י'. 5. ביאור הלכה, שו"ע או"ח, קנ"וא'. או למשל "בני עלייה/יחידים", שו"ת התשב"ץ, קמ"ח. 6. כגון המדרש על יששכר וזבולון, או הצגת לומדי התורה כבני לוי (סוף הלכות שמיטה ויובל ברמב"ם).

העלון "עת לדרוש" מופק על ידי צעירי נאמני תורה ועבודה

צעירי נאמני תורה ועבודה היא תנועה של צעירים ציונים דתיים השואפים לגשר בין החיים הדתיים לחיים המודרנים ולהתמודד עם הקונפליקטים העולים מכך. אנו מאמינים שנוכל לעצב את תפישתינו תוך הקשבה ודיון עם בעלי דעות שונות.

ברצוננו להעלות בקרב הציבור הציוני דתי בפרט, ובציבור בכלל דיון בנושאים כגון: דת ומדינה, מעמד האישה, צדק חברתי ודומיהם - נושאים בוערים הצריכים לעמוד בראש סדר יומו של כל אדם השואף לחיות חיים דתיים בעולם המודרני.

אנו מקווים ליצור חיים דתיים משמעותיים וערכיים באמצעות דיון פתוח ופומבי על המתרחש בחברה בכלל ובציבור הדתי בפרט. אנו נשמיע את הקול הדתי המתחדש, קול המעורה בתרבות הישראלית העכשווית כמו גם בעולם הדתי לכל עניפיו ורבדיו.

נשמח לקבל תגובות והערות אנא כתבו לנו והגיבו:
email: etlidrosh@gmail.com

מערכת: רני חזון וייס, אסף שניאור, צבי פרידלנדר, יותם ברום ומני אריאב.

העלון יוצא בסיוע קרן: poppers-prins stichting
לתרומות ולפרסום, ניתן לפנות למשרדינו: 03-6072739

הפקה והפצה: אשדיר פרסום והפצה בע"מ.
טל. 03-9239111 פקס. 03-9239393

לרגל שבת הארגון, תנועת נאמני תורה ועבודה
מאחלת לתנועת בני עקיבא ולכל חניכיה, עלו והצליחו!

חדש!

החוברת השנייה במיזם "עצ"ה לדרך":
חירות, סמכות, אחריות
הרב יצחק בן דוד
על סמכות חכמים ואחריות אישית

להזמנות:
בטל' 03-6072739
או בכתובת:
www.toravoda.org.il

• החוברת ניתנת במתנה ללא תשלום - לכל מחדש חברות בתנועת נאמני תורה ועבודה.
• בהוצאת נאמני תורה ועבודה והקיבוץ הדתי.

צעירי נאמני תורה ועבודה

עת לדרוש

פרשת תולדות | כ"ח בחשוון ה'תשע"א | גליון מס' 40

מי יבחר את הרב לאחיו?

הדר ליפשיץ

יצחק מהווה את המעבר בין אברהם ליעקב. במובנים רבים שפר גורלו מאביו ומבנו. את אשת נעוריו אהב, יחד גידלו את בניהם. כשם שדבק ברבקה, דבק בארצנו הקדושה. לא עזבה בטוב וברעב. זקן ושבע ימים מת, וימיו ארכו משל אביו ומשל בנו. הוא אשר העביר את ברכת האב, אברהם, לדור הבא. ניתן לראות ביצחק את מבטא הגישה המסורתית, שמבקשת להעתיק את המורשת המקודשת לבן האהוב.

התורה גילתה את סיבת אהבת יצחק דווקא לעשו. "כי ציד בפיו". ועדיין יש מקום לתהות, מה הביא את 'מעתיק השמועה' לבקש ולהפוך את הרשע לגביר, רב לאחיו? חז"ל הצביעו על שני דברים אשר הפילו את אבינו ברשתו של עשו. מפשוטו הנוקב של מקרא עולה שלהיטותו של האב לציד אשר הביא עשו תדיר לתוך פיו, הולידה בו אהבה. "אהבה התלויה בדבר. אהבת הערב.[1]" ההיזקקות לחסדיו החומריים של נאמן ביתו, הפכה את יצחק לכרוך אחר אהבת עשו. אבל חז"ל העמיקו להצביע על מקורות הפרומקייט[2] בהתלהבות מעשו. "היה צד את יצחק הצדיק בפיו... כשהיה בא עשו מן החוץ, היה אומר לאביו 'אבא, המלח, מהו שתהא חייבת במעשר?' והיה תמה יצחק ואומר, ראה בני זה, כמה דקדק במצוות[3]!". אך לא רק יצחק. במצודת הפיתוי החומרי, כמו גם הרוחני, עלולה ליפול כל הנהגה. בין כה וכה למדנו: אין איתנו נביא ולא יודע מהי הדרך הנכונה להעביר לדור הבא את מורשת אברהם. הניסיון לקבוע את הדרך 'מלמעלה' ראשיתה באהבה התלויה בדבר, המעוורת עיני חכמים, ברצון לטפח הקפדה יתירה במצוות. אחריתה מתגלגלת לתעתועים, מרמה, קללה ולא ברכה, שנאת מוות.

"יתן ויחזור ויתן"[4]. מתנת המסורת חייבת להינתן מחדש בכל דור. הולכת ההלכה במקומות המתחדשים בעם כל העת. אפילו יצחק אשר לא נטש לרגע את המקום הקדוש, אשר זיו פניו כמעט זהה לאביו, לא יכול היה לראות. הצירופים המתחדשים 'הקול קול יעקב, והידיים ידי עשו' אינם יכולים להיות מכוונים מלמעלה. כורח הנסיבות יצר אותם. הרב ח"י גולדויכט ראה במודל המורכב של 'קול יעקב וידי עשו' דרך עבודת ה', אשר יעקב ובניו ייזדקקו לה, לעיתים, מבית לבן הארמי ואילך. דווקא המורכבות אפשרה את התמודדות העם בשדות נוספים, בתקופות אחרות. דבר אשר עשוי להיראות כמרמה, יתגלה כחכמה אשר כיוונה אל צרכי העתיד. אל רצונו של המקום.

עידן ההשכלה נשא עימו את תקוות מציאת הדרך הסלולה, האחת והיחידה אשר אין לנטות ממנה ימין ושמאל. המאמינים קיוו כי בא כבר המועד אשר 'מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים'. הממסד הרבני במדינת ישראל נבנה כמכוון מלמעלה, מהמרכז הירושלמי. אבל אפילו הרא"ה הגדול לא יכול היה לחזות עד תום את התגלגלות הדורות. אחרי הקמת הרבנות הראשית שלח הרב ברוך בער לייבוביץ', ה'ברכת שמואל', אל הרב קוק[5], את דעתו על 'הרבנות הראשית' אשר הקים. הוא דימה את המוסד לחברת החשמל המספקת זרם מרכזי. אך תקלה בה תיצור אנדרלמוסיה ואפלה בכל הארץ. אסור להסתמך על מקור אחד ויחיד, טען ראש ישיבת קמיניץ. דווקא מקורות האור, הקטנים והמגוונים אך המכוונים למקומם, מבטיחים המשך יציב יותר. הדור התפכח. אחד ממאפייני האינטרנט הוא ריבוי המוקדים, המבטיח המשך זרימה גם בנפילת אחד המרכזים.

העם היהודי השכיל לבנות מוקדים רבים, ודרכים שונות, למסורת העברית של אברהם.

'נהרא, נהרא ופשטיה' חזק יותר מהיומרות להפקיד את עתידו של העם היהודי בידי 'פוסק הדור'. אפילו יאמר לנו יצחק אבינו, כי יש איתנו מדקדק בהלכות היטב, אשר הציד שבפיו יכול לפרנס את רוח כולנו, עלינו להמשיך ולהאזין לאינטואיציה הכמו-אימהית. לאהבה הבלתי מוסברת לבנים אחרים, אפילו אם הם נראים כפחות מדקדקים בעישור המלח.

המודל הקהילתי לעולם הדתי בישראל, אשר הוצג בדו"ח הוועדה הציבורית לפני כחמש שנים, הולך ומתפשט. יסודו בהעברת מוקד הסמכות והשליטה מהמערכת הפוליטית ומשרד הדתות אל הציבור הרחב בבתי הכנסת ובקהילות. הם אשר ימנו רבנים, על בסיסם ומטעמם יוקמו מערכי הכשרות, הנישואין והגיור.

צילום: נעם פיינר.

על ידי העם ייבחרו ויבואו הרבנים, אליו ילכו כדי לדבר על לבו, ולפניו יתנו דין וחשבון על החלטותיהם. ארגונים שונים מטפחים קהילות שעולות כפורחות במקומות שונים בארץ. לא רשויות ארציות ולא מוסדות והגברת הפיקוח של המדינה יוכלו להשכיל ולכוון לרוחו של כל אחד ואחד. אין תחליף ליוזמה ולאחריות של בני ישראל, אשר ידעו להפיק מגדיי העזים שלהם את התבשיל והבגד ההולם אותם, את ברכת אברהם.

הכותב היה יו"ר הוועדה הציבורית בנושא שירותי הדת היהודיים. הדו"ח נמצא באתר האינטרנט של נאמני תורה ועבודה.

1. תולדות יצחק, פרשת תולדות 2. דתיות יתר 3. מדרש תנחומא, פרשת תולדות 4. פירוש רש"י, פרק כז פסוק כח 5. שמעתי מהרב יהודה גרשוני ז"ל, אשר לו נאמרו הדברים.

עת לדרוש
נאמני תורה ועבודה

כשר, אבל מסריח / עליזה לביא

יהודי אחד הזמין אורחים לביתו ושכר שירותי הסעדה. מאחר שלא רצה להכשיל איש, מצא קייטרינג לו שבעה הכשרים שונים. כאשר הגיעו האורחים, הציג המארח בכניסה את כל שבעת ההכשרים, אך לתדהמתו - איש לא אכל. השגיח אחד האורחים בצערו ואמר לו: אתה לא מבין? לכל אחד מאיתנו יש שש סיבות לא לאכול.

כמו הרבה בדיחות עגומות, גם זו אינה רחוקה מהמציאות. יש בישראל שורה ארוכה של גופי כשרות, כאשר אלו אוכלים רק מהכשר פלוני ואחרים רק מהכשר פלמוני. יש המסתפקים בהכשר רגיל של הרבנות, אחרים רוצים הכשר מהדרין של הרבנות, יש המחפשים את השגחת בד"ץ העדה החרדית, ויש לעומתם אלה הרוצים דווקא את השגחתו של הרב עובדיה יוסף, או המעדיפים את הרב מחפוד או אולי את חוג חתם סופר ועוד ועוד הכשרים שונים ומשונים.

החוק הישראלי מעניק למעשה לרבנות הראשית ולרבנויות המקומיות (וכן לרבנות הצבאית בצה"ל) סמכות בלעדית בכל הנוגע להענקת תעודת כשרות. יתרה מזו, שימוש בתעודת כשרות שהונפקה על ידי גורם אחר שאינו הרבנות הראשית, מהווה עברה פלילית. אולם הפיתרון לעקוף את דרישתו הנחרצת של המחוקק נמצא זה מכבר. גופי ההשגחה הפרטיים אינם מעניקים תעודת כשרות אלא מציינים כי העסק מצוי בהשגחתם. אישור השגחה זה מוצג לראווה על ידי בית העסק ומשמש למעשה תעודת הכשר דה-פקטו. וכך נוצרו משך השנים לצידה של השגחת הרבנות גורמי כשרות פרטיים שלכל אחד קהל נאמניו.

והתם שואל: מה זאת? האם המדיר רגליו ממסעדה בעלת כשרות של הרבנות, לא יאכל בביתו של רב העיר החתום על תעודת ההכשר? האם רב העיר עצמו אוכל במסעדה שהוא חתום על כשרותה או שמא נפשו חפצה דווקא בהכשר אחר "מהודר" יותר?

אכן נכון יש הבדלים מסוימים בדיני כשרות בין אשכנזים לספרדים. ניחא. אבל מדוע גם לאשכנזים וגם לספרדים יש כל כך הרבה מערכות ומשגיחים והכשרים? יתר כל כן, המציאות היא כי רבים מאלה הנוהים אחרי הכשר "מהודר" מסוים נמנעים מדבר מאכל המצוי בהשגחתו של הכשר אחר. במשך אלפי שנות פזורה יהודית נדדו יהודים ברחבי העולם ולא מנעו עצמם מלאכול ללא חשש זה אצל זה, בכל קהילה אליה הגיעו. והנה דווקא כאן כשנתקבצו הגלויות נוצרה התופעה התמוהה של פסילתם של הכשר או השגחה שאינם נמנים עם אנשי שלומנו.

על פני השטח, התשובה לכל אלו נעוצה לכאורה במחלוקות הלכתיות הנוגעות לפרטי הדינים בתחום הכשרות. בעוד ליבת ההלכה זהה בכל תפוצות ישראל הרי באופן טבעי בפרטי הלכה מסוימים התגלו משך הדורות חילוקי דעות בין גלויות שונות ובין פוסקים שונים. לא הרי מנהג ליטא כמנהג פולין, ומנהגי צרפת וגרמניה שונים מהם, ובוודאי שיש שוני ניכר בינם לבין מנהגי ספרד ויוון, מרוקו ועיראק. וכך גם בכשרות: סוגיות כגון עילות הטרפת בשר, חלב נכרי, פת נכרי וכיוצא באלה שנויות במחלוקת בין הפוסקים. ומכאן לכאורה, שיש הבדל בשיטות הכשרות, ולכן גם בהכשרים.

אלא שזוהי תשובה שטחית בלבד. ההלכה היהודית ידעה להתגבר על פערים גדולים בהרבה. גם כאן עם מעט רצון טוב היה ניתן להגיע למערך כשרות ארצי אחיד, אשר לכל היותר היה יכול לקבוע בנוסף לכשרות הרגילה גם רמת כשרות מהודרת ולצאת כך ידי חובה את דעתן של מרבית החומרות. האמת העמוקה היא, שיש

מזמינים את הקהל לערב עיון בנושא:
בי"ס ממ"ד מעורב-
פשרנות בדיעבד, או חינוך דתי לכתחילה?!
19:30 - תפילת ערבית, ולאחריה
הרב ד"ר בנימין לאו
רב קהילת הרמב"ן וראש בית המדרש החברתי בירושלים
ד"ר נח חיות
מנהל מרכז "יעקב הרצוג" עין צורים
גב' מלכה פייטרקובסקי
מלמדת הלכה ותלמוד.
גב' אסתי רוסט
מרכזת המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך.
הרב בן ציון אלגזי
ראש מכון צורבא מרבנן ור"מ בישיבת "כרם דיבנה".
מנחה: ד"ר מיכל מושקט - ברקן, מנהלת תוכנית התמחות בחינוך יהודי פלורליסטי, האוניברסיטה העברית
21:45 - שאלות ודיון פתוח עם הקהל
הערב יתקיים אי"ה ביום ראשון, י"ד כסלו, 21/11/10
בבי"ס ממ"ד קהילתי "דרור" רח' שחר 19, בית הכרם , ירושלים.
מומלץ להירשם מראש בכתובת: neemaney@toravoda.org.il, לפרטים: שמואל שטח 052-7731906

"כי הגיעה העת לדרוש, שהיהדות תישאר של כולנו"

במרחבי הכשרות הרבה מאוד אינטרסים כלכליים. ההכשרים הפרטיים ניזונים מתשלומי השגחה שמשלמים להם בתי העסק שבהשגחה. שליטה בהכשר משמעה שליטה בכספי ההשגחה, יכולות להעניק או למנוע משרות ותעסוקה ולבצר כך עמדת שליטה ציבורית, התחככות עם עסקים גדולים על משמעויותיה הכלכליות והחברתיות ועוד.

לכאורה אין בכך כל פסול. גופי ההשגחה הינם גופים פרטיים שכוחם באמון שרוחש להם הציבור. גם בתי העסק המעוניינים בהשגחתם הינם גורמים בשוק הפרטי והם רוכשים שירות זה של השגחה מרצונם החופשי וללא כפייה. המדובר אם כן לכאורה בשוק החופשי במיטבו, ככל שהיקף הקנייה של ציבור הנוהה אחר הכשר מסוים גדל, כך יגדל הביקוש לשירותיו של אותו הכשר על כל המשמעויות של עודף ביקוש זה ועל עלותו.

אך הדברים אינם כה פשוטים. מעצם מהותה השגחת כשרות היא שירות ביקורת המוענק למבוקר. חשיפת נותני שירותי ביקורת לתחרות השוק החופשי מובילה כמעט תמיד לשחיקת רמת הביקורת ולשיתופי פעולה פסולים בין המבוקר לבין המבקר (ראו למשל פרשת אנרון). ככל שגדל מספרם של גופי ההשגחה הפרטיים כך גדלה התחרות ביניהם. תחרות זו המתחילה במישור מחירי ההשגחה תוביל בהכרח בהמשך להורדת רמת ההשגחה, ובטווח הארוך גם לפגיעה ברמת הכשרות .

בנוסף, הפרצה בחוק ההונאה בכשרות שפרצו גופי השגחה פרטיים, שאין חולק על רמתם, הפכה למעבר פתוח לרווחה בו יכול לעבור כל מי שנפשו חפצה בכך. ההכשרים הפרטיים מתהדרים על פי רוב בכותרת בד"צ. יש לזכור שביטוי זה אינו בבעלותו של איש ולמעשה כל מי שנפשו חפצה יכול ורשאי ליטול לעצמו את התואר בד"צ ולהוציא תעודות השגחה מטעמו ככל שיחפוץ. למרבה הצער, לא מעטים הם המקרים בהם גופי השגחה הנושאים שמות מפוצצים מנפיקים תעודות השגחה מהודרות שאינן שוות את הנייר עליהן נכתבות.

יש להדגיש שגורם המנפיק תעודות השגחה חסרות בסיס הלכתי של ממש אינו חשוף לסנקציה אזרחית או פלילית משמעותית. הדין אינו קובע קריטריון להשגחה וכל אחד יכול להשגיח לפי הבנתו של . הנזק הנגרם מקיומם של שרלטני השגחה הוא גם הנזק הישיר של אי-השגחה וגם הנזק הציבורי למהותה של השגחת כשרות, כאשר הגופים המבוקרים מבינים כי למעשה קנו תעודה תמורת בצע כסף על כל המשתמע מכך.

הפתרון האמיתי הוא אחד ויחיד: הקפדה מרצון על מהותו האמיתית של חוק איסור הונאה בכשרות וחיסולם הוולונטרי של גופי ההשגחה הפרטית. מאליו מובן כי הדבר יחייב איחוד גופי ההשגחה הפרטיים המובילים עם מנגנון ההשגחה הממלכתי. יתכן גם שיהיה צורך להגדיר בתחומים מסוימים שתי רמות כשרות ולא אחת. אולם המערך יהיה ארצי ואחיד וישלוט בכל שוק הכשרות. מציאות זו תוביל בהכרח לסילוקם של שרלטנים הפועלים כיום.

באקלים הפוליטי - חברתי של ישראל 2010 איחוד כוחות זה נראה כהזיה אוטופית שאין כל טעם אפילו לחלום אותה וכל שכן לנסות ולממשה. אלא שאיננו חייבים לחשוב רק על כאן ועכשיו, עלינו לסמן את היעדים הראויים ולהמתין למועד בו יבשילו התנאים להשגתם. ויתכן שמה שנראה כיום כאוטופיה יתברר תוך תקופה קצרה כבר-מימוש. יתכן שביום בו תתחולל מהפכת התעסוקה החרדית והחרדים יכנסו לשוק העבודה הישראלי המשגשג, יסתבר לפתע שיוקרתה של משרת משגיח הכשרות פוחתת פלאים. או אז השיקול הכלכלי העומד בבסיס גופי ההשגחה הפרטיים יאבד מעוצמתו ויפתח הפתח לאיחוד מערך הכשרות.

ולסיום, מעשה באחד מראשוני החסידות ששלח את תלמידיו לכפר מסוים. הגיעו התלמידים לכפר, לא מצאו דבר והחליטו לחזור. לפני שובם נכנסו לאכסניה שבאותו כפר ובקשו לאכול. החלו התלמידים מכבירים מילים על בעלי האכסניה ביחס לאוכל, למקורו, לדרך בישולו, לרמת כשרותו וכו'. לפתע פנה אליהם אדם שישב ליד אחד השולחנות ואמר להם: חסידים הלוואי שתקפידו על מה שאתם מוציאים מפיכם כפי שאתם מקפידים על מה שאתם מכניסים אליו. ומסיימת האגדה החסידית באמירה, כי אז הבינו התלמידים מדוע נשלחו על ידי רבם לכפר זה .

ספרה של ד"ר עליזה לביא התרמיל היהודי - מסע בר-מצווה בקהילות ישראל יצא לאור בהוצאת מגיד קורן.

דעות
הופיע גיליון חדש:
האירו פני מזרח?
הציונות הדתית ויהדות המזרח

להזמנת גיליון היכרות חינם ולרכישת מנוי: 03-6072739 | deot.ta@gmail.com